

*Мартъ
Мѣсяцъ
Октябрь*

1834

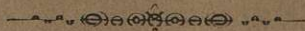
1899

УЧЕНЫЯ ЗАПИСКИ
ИМПЕРАТОРСКАГО
КАЗАНСКАГО УНИВЕРСИТЕТА.

ГОДЪ LXVI

ДВѢНАДЦАТАЯ
КНИГА

ДЕКАБРЬ

КАЗАНЬ.
Въ типо-литографіи Университета.
1899

МАТЕРІАЛЫ

къ изученію сартскаго нарѣчія тюркскаго языка.

Маргеланская сказка о старцѣ и дочери купца.

Прилагаемая при семъ сказка о старцѣ и дочери купца записана со словъ одного маргеланскаго сарта членомъ Император. Рус. Археологич. Общества Н. Н. Пантусовымъ и представляетъ изъ себя интересный варіантъ общераспространенныхъ сказокъ о томъ, что порокъ всегда изобличается и наказуется, а добродѣтель торжествуетъ и награждается. Въ дополненіе къ сказкѣ, записанной г. Пантусовымъ, я въ примѣчаніяхъ помѣщаю ссылки на 2 варіанта этой-же сказки, слышанныя и записанныя мною въ Сѣверо-запад. Китаѣ: 1) Одинъ варіантъ сообщилъ мнѣ 22 августа 1891 года въ г. Чугучакѣ тюрк. обитатель Логученскаго (Люкчюнскаго) оазиса, по имени Мюджюбъ-ахунъ, сынъ старшаго муллы гор. Турфана, а впослѣдствіи Кашгара, служившій во времена Якубъ-бека Кашгарскаго солдатомъ подъ начальствомъ чиновника, жившаго въ Турфанѣ, а съ приходомъ въ Кашгарію китайцевъ служившій солдатомъ въ китайскихъ войскахъ; при мнѣ этотъ рассказчикъ занимался вышиваніемъ цвѣтныхъ узоровъ на полотенцахъ и кошелькахъ для денегъ; малограмотный; 35 лѣтъ отъ роду (въ 1891-мъ году). 2) Второй варіантъ сообщилъ мнѣ 29 января 1892 года въ г. Хами тюрк. обитатель Хамійскаго оазиса, родомъ изъ дер. Эллике-тура,

находящейся въ 10 верстахъ на юго-зап. отъ Хами, нѣкій Босукъ-Ніязъ, сынъ Чорукъ-ніяза, 32 лѣтъ отъ роду (въ 1892 году); крестьянинъ—земледѣлецъ; грамотный. Первый вариантъ для краткости я называю логученскимъ, а второй хамійскимъ.

Относительно транскрипціи Н. Н. Пантусова я замѣчу одно, что она за немногими исключеніями близка къ академической тюркской, и потому, надо полагать, передаетъ туземную рѣчь довольно правильно; сомнѣніе остается только въ употребленіи „о“ и „у“. Такъ: г. Пантусовъ пишетъ иногда „о“ тамъ, гдѣ другіе авторы (Алексѣевъ, Лапинъ и Наливкинъ) употребляютъ „у“ и наоборотъ. Писаніе г. Пантусова я согласовывалъ съ писаніями то Лапина, то Наливкина, и такимъ образомъ по моему должно-бы быть: „токуз“—9 (у обоихъ), „кол“—рука (у Лапина, а у Наливкина „кул“), „огул“—сынъ (у Наливкина „огул“, а у Лапина „убул“) и т. д. Однимъ словомъ, въ первомъ слогѣ должно быть „о“, какъ и въ киргиз. и др. нарѣчіяхъ, кромѣ казанско-татарскаго (гдѣ „у“), и „ö“, какъ и „ö“ др. нарѣчій, кромѣ каз.-тат. (гдѣ „ü“). Къ этому выводу я пришелъ потому, что при записяхъ маргелан. и наманган. тюркскихъ текстовъ я ясно слышалъ „о“ и „ö“ въ первомъ слогѣ; но сарты персид. происхожденія и таджики тюркское „о“ произносили мнѣ „у“ и тюрк. „ö“—„ü“, даже „у“, что ясно доказываетъ персид. вліяніе. Точно также персид. вліяніемъ я объясняю и употребленіе у нѣкоторыхъ авторовъ знаковъ: а, о, у, вмѣсто: ä, ö, ü. Вообще было-бы желательно, чтобы кто-н. точно изслѣдовалъ, въ какихъ нарѣчіяхъ въ первомъ слогѣ слышно „о“ и въ какихъ „у“. Далѣе: вмѣсто كك „нг“ Пантусова у меня введено мѣстами „п“, вм. غ „г“—„б“, вм. „л“—„л“, вм. ج „дж“—„ц“, вм. „в“—„і“ и вм. „е“—„ä“, вм. ع „е“—„к“ и вм. „й“ передъ гласными—„j“ (я=ja, ё=jo, ю=ju, і=ji). Въ остальномъ обѣ транскрипціи (академическая и пантусовская) одинаковы.

Затѣмъ, въ текстѣ г. Пантусова довольно любопытнымъ является почти повсемѣстное употребленіе نى „ні“ вмѣсто ننك „нің“ т. е. окончанія род. пад. вм. винит. Такое явленіе встрѣчается, по наблюденіямъ ориенталиста Г. Вамбери, и въ хивин. діалектѣ тюрк. языка „čagat. Sprachst. Leipzig, 1867“, стр. 15.

Что-же касается арабской транскрипціи, то она употреблена въ томъ видѣ, въ какомъ встрѣчается у туземцевъ—сартовъ.

Русскій переводъ исполненъ очень близко къ подлиннику. Слова, которымъ соотвѣтствующихъ въ текстѣ нѣтъ, поставлены въ скобки.

Н. Натановъ.

I. Сартскій текстъ сказки.

بروقت بر سوداگر قبله ^(۱) باشی دیکان اوتگان ایکان قبله باشی
دیکان سوداگری بر اوغلی بر قیزی بار ایکان آناسی عالم دان اوتگان
ایکان کیمین سوداگرلار بغلشوب کیلوب قلعه دیکان شهرغه
سوداگرچی لیک کا بارامز دیب حیران بولوب قبله باشی اوغلی نی اوزی
برله برکا آلوب کیتوب قیزی نی پیری کا تاپشوروب کیتتی بولار سوداگر
کیتکان دان کیمین قیزی پیرننگ خدمتی نی کیلوب یوردی برکونی پیری
توروب آیتتی که شونداق قیز منان اویناب کرلمای کیم منان اویناب
کولارمن دیدی حالی کی دان قیز کیلوب قولی غه صو قویوب اییدی
بلاکی دان اوشلاب آلدی اوشلاغان دان کیمین قیز توروب آیتتی که
بزنگ پیریمز بولسانکز پیردان هم بول ایش کیلورمه ایکان پیر آیتتی که
منم اختیاروم سننگ منان اوینای من کولارمن دیدی قیز توروب آشغوب

(۱) قابلا - قبله - قوبلا

كېلۈپ آبدستە منان باشى غە اورۇپ ياردى پىر شۇدان بى ھوش بولۇپ
 يىقىلى قىز قاچۇپ كىتتى كىيىن پىرى بى ھوش لىغى دان ھوشيار بولۇپ
 اورۇنى دان توردى آندان كىيىن قلعه شەرغە كىتكان سودا كرلار كېلۈپ
 قوقان شەرى غە قوندى اوشى سودا كر خط قىلۇپ پىرنىكى كا يازدى كه
 بزننگ پىرىمز منان قىزىمز آمان ايسان بارمه دىب پىر تورۇپ بوخطنى
 كوردى پىر خط قىلۇپ قبله باشى غە يازدى خطى اوقوب قبله باشى
 كورسا آيتوبدى كه قىزننگ بوزولۇپ كىتتى كىيىن قبله باشى تورۇپ
 اوشال شەرغە قانداق بارارمن دىدى قبله باشى اوغلى غە آيتتى كه بار
 اوشال شەرغە دىب منم قىزومنى اوزوننگ سىنگلوننگى تابۇپ صويۇپ
 برفاشىق قانىنى آلۇپ كىلتور من مونى اىچۇپ كونكولمىنى ساوتۇپ
 شەرىم غە باراين دىدى اوغلى كېلۇپ سىنگلى سىنى ئاپنى آلۇپ چىغۇپ
 سىنگلى سىنى صويارمن دىدى برفالندىر ديوانه كىلدى آلدى غە قالندىر
 آيتتى كه مونى صويۇپ نىمه قبلارسن مونى صويماغن دىدى برفلاق
 ساتۇپ آلغن دىدى برفاشىق قانىنى آلۇپ آتازنگ غە ايلتۇپ بىر كن
 دىدى اوغلى برفلاقنى آلۇپ صويىدى قانىنى آتاسى غە آلۇپ باردى
 قانىنى آتاسى اىچۇپ كونكلىنى ساوتتى اوز شەرى غە قاراب روانه بولۇپ
 كىلدى شەرى غە كېلۇپ پىرى منان تابشۇپ ايسان توغان لىغىنى
 صوراشتى اوز شەرى غە كېلۇپ حولەسى غە كىرۇپ قىزى ايسى كا كىلماى
 قالدى قىزى برفدشت بىابان غە چىغۇپ كىتتى برفتاغنى اوزەسى كا برفچار
 پىدا بولغان ايدى چنارنى تاغى غە برف بولاق پىدا بولغان ايدى قىز
 بارۇپ بولاغى دان صونى اىچتى صونى اىچۇپ چنارنى توبەسى كا چىقتى
 برفشەرى غە برفادشاه بار ايدى اول پادشاه قرق يىكىتى منان آوغە چىغۇپ
 ايدى آو قىلۇپ آينالۇپ كېلۇپ چشمه ننگ بويى غە كېلۇپ قوندى
 چشمه ننگ بويى غە قونۇپ چنار ننگ توبەسى كا پادشاه ننگ كوزى توشتى

چنارنى توبەسىداكى قىزنى كوردى پادشاھ توروب آيتتى كە سن كىم بولاسن دىدى قىز توروب آيتتى كە مەن بىر شەرنىڭ سودا كىر قىلە باشىنىڭ قىزى بولارمەن دىدى پادشاھ توروب آيتتى كە سەن مەن ئالارمەن دىدى قىزنى چناردان توشۇروب پادشاھ قىزنى اويى كە ئالوب كىتتى اويى كە ئالوب باروب توى تەماشە قىلوب اوزى كە نىكاح قىلوب ئالدى مۇنىڭ آراسىدا نىچە يىل نىچە زامان اوتوب كىتتى ھالى كى كە خەدا بىر اوغۇل بىر قىز بىردى كىيىن اوغلى قىزى كىنكەن بولوب بىر كەندەن كىيىن پادشاھ بىر كۈنى كوچە كە چىغوب اولتۇروب ايدى بىر توب سودا كىرلەر كۈر كۈر اشوب اوتكانىنى ايشىتوب پادشاھنى خاتۇنى چىقتى دروازە غە پادشاھنى خاتۇنى قاراسا بىر توب سودا كىرلەر اوتوب بارادى ايكەن بو پادشاھنى خاتۇنى آتاسى ايسى كە توشتى كۈزى كە چاغ ياش ئالوب يىغلادى مۇنى پادشاھ كوچەدا توروب خاتۇنىنى يىغلاغانىنى كوردى پادشاھ اىچكارى كە كىروب خاتۇنىنىڭ ئالدى غە نە سەبەدان يىغلاى سەن دىدى خاتۇنى توروب ايتتى كە مەن يىغلاغانوم يوق ايدى پادشاھ توروب ايتتى كە كۈزۈنىڭ كە نىمە كە ياش يوقوبدى خاتۇنى توروب آيتتى كە اوينى توبەسى كە قاراب ايدوم كۈزۈم كە بىرچوب توشتى كۈزۈمنى شىقلاپ ايدوم كۈزۈمدەن ياش چىقتى دىدى يەنە پادشاھ توروب آيتتى كە يوق مۇنى مەنكە يالغان آيتاسەن دىدى توروب خاتۇنى آيتتى كە راستنى آيتسام مەنمەن آتام سودا كىرلەر كە باش ايدى دىدى اوشى دىدى سودا كىرلەرنىڭ اوتكانىنى كۈروب آتام ايسوم كە توشتى كۈزۈم كە ياش ئالوم دىدى كىيىن پادشاھ توروب آيتتى كە آتەننىڭ شەرى غە ايبارسام بارامەن سەن دىدى خاتۇنى توروب آيتتى كە بىبارسانكەن بارامەن دىدى پادشاھنى بىر اوكاسى بار ايدى اوكاسىنى چاقروب آيتتى كە آرابانى قوشقەن دىدى اوكاسى كىلوب آرابانى قوشتى بو پادشاھنى خاتۇنىنى اوغلى مەنەن قىزىنى آراباغە سالوب

آناسى غە جوناتنى بوپادشاهنى اوکاسى يولده آلوب کيمتوب بارا ياتوب
 موينى غە شيطان مينوب کونکلى بولاك بولدى شيطان پادشاهنى اوکاسىنى
 معقول قيلدى که موند اق نيرسه آراباده کيته ياتسا مونى منان اويناب
 کولماي کيم منان اويناب کولارسن ديدى بوشيطانننک کاپى کا کيروب
 آراباغه يکيت ايرغيب چيقتى بوپادشاهننک خاتونىنى بلاكى دان محکم
 اوشلادی خاتون توروب آيتتى که نيمه قيلاسن ديدى توروب پادشاهنى
 اوکاسى آيتتى که سننک منان اويناي من کولامن ديدى پادشاهننک خاتونى
 توروب آيتتى که مننک منان اويناب کولساننک پست کا توشوب اوزومنى
 تازە قىلوب چيقاين ديدى حالى کى پادشاهنى اوکاسى خوب بولادی ديب
 پست کا توشوروب يباردى خاتون پست کا توشوب برکته آريغ دان
 آنلادی برصوقمه يول غە توشوب آناسى نيکى کا قاراب تنها يورا بيردى
 توروب بويکيت آيتتى که قايت آرقانک غە آراباغه چيماي سن مه ديدى
 خاتون توروب آيتتى که آراباغه چيماس دان پياده کيتا بيرار من ديدى
 بول يکيت آيتتى که ايکى لا بالاننکنى اولتوروب قويار من ديدى اول
 خاتون آيتتى که اولتورساننک ميلوننک کا ديدى باشوم ايسان بولسا موندقا
 نيچه ده بالا تاپار من ديدى حالى کى يکيت بول خاتون غە اولچاشوب بول
 ايکى بالانى اولتوردى کيبن آرابانى آرقاسى غە آلوب آکاسىنى آلدى غە
 قايتتى آکاسى صورادى که بولارنى آناسىننک آلدى غە ينگوزوب
 قايتتوننک مه ديدى اوکاسى توروب آيتتى که خاتونوننک بوزوق ايگان
 ديدى يول ده ديدى اويناش لارى منى اوشلاب خاتونوننکنى آلوب
 کيتتى ديدى کيبن پادشاه بوسوزنى ايشيتوب بى طاقت بولدى پادشاه
 توروب آيتتى که بولماسا من اوزوم آرقاسى دان ايزلاب باراين ديدى
 پادشاه کيبن آرقاسى دان ايزلاب چيغوب خاتوننى آناسى نيکى کا باردى
 پادشا باروب خاتونىنى آناسى غە آيتتى که شونده قىزوننک کيلدى مه

دیدى آناسى نوروب آيتتى كه منم قيزوم يوق دیدى قيزومنى
 صویدوروب قانىنى ایچکان دورمن دیدى بو پادشاه بوسوزنى ایشیتوب
 حیران بولدى حالى کی پادشاهنى خاتونى ننگ آناسى قبله باشى اوغلى غه
 برخاتون آلوب بیروب ایدی توروب شوکون اوغلى غه توی تماشا
 قیلوب نکاح قیلاین دیب یاتور ایدی موننگ توی غه تماشا قیلوب پادشاه
 هم اولتوروب قالا بیردی کیین ایندی بو پادشاهنى خاتونى بر صوقمه
 بول منان یوروب آناسى نیکى کا یاقین بر جای غه کیلوب ایدی کیین
 آدم لاردان ایشیتتى كه آکاننگ کا برخاتون آلوب بیروب نکاح قیلوب
 یاتور دیب کیین قیز بوسوزنى آدم لاردان ایشیتوب بی طاقت بولوب
 بارارمن دیدى توی غه کیین کوچه کا چیغوب توی غه بارارمن دیب ایدی
 بربر قویچیمان قوی آیداب اوتا بیردی توروب خاتون آيتتى كه ای
 قویچیمان منم اوستى باشومنى آلساسن مه دیدى قویچیمان توروب آيتتى كه
 آلسامن دیدى خاتون اوستى باشىنى چیشوب بیروب قویچیمان ننگ
 اوستى باشىنى آلوب کییوب آلدی قویچیمان صورنى ده بولوب قولى غه
 کلنک اوشلاب آناسى نیکى کا بورا بیردی آناسى نیکى کا بارسا توی تماشا
 قیلوب همەسى یغلبوب اولتورشقان ایکان کیین بوخاتون باروب اوشال
 آش قیلوب یانقان آشپز غه شا کرد کیردی آشپزنى خدمتىنى قیلوب
 ایچکاری کا کیروب چیغوب یوردى حالى كه اوشال اوی ده اولتورغان
 آدم لار ننگ ایچی کا کیروب قارادی قاراسا اوزى ننگ آناسى اوزى ننگ
 اویناى من کولامن دیکان پیری پادشاه بچه لارا اولتورشوبدى مونى کوروب
 آرقاسى غه قایتوب آشپز اوستاسى ننگ آلدی غه چىقتى آشپز توروب
 آيتتى كه سن شو یرکا اوتورغن دیدى من اولارنى آلدی غه کیروب
 چیقاین دیدى مونى بویرکا اوتکوزوب قویوب اولارنى آلدی غه کیروب
 کبتنى اولارنى آلدی غه کیروب ایدی حالى کی قبله باشى توروب آيتتى كه

چېغوب بر موقمه آش قیلوب کیلکن دیدی اوندان قایتوب چیقنی
 شاکردننک آلدی غه شاکردی غه توروب آیتنی که اوچاق غه اوت قالا
 دیدی اولار غه بر موقمه آش قیلوب کیرالوک دیدی بول شاکرد آیتنی که
 اوستامن اوزوم بو آشی قیلاین دیدی اوستاسی آیتنی که بو آشی
 سن بوزوب قویارسن دیدی قیلا آلماس سن دیدی شاکردی آیتنی که
 شول آشی بوزماس دان قیلارمن دیدی خیر بولماسا قیلغن دیدی
 شاکردی بول آشی قیلوب بولارنی آلدی غه کیلتوردی بول آشی
 آناسی منان ایری پیری یب بخشی آش قیلوبدی دیدی بول آشی
 ایچوب بولغان دان کیمین پادشاه توروب آیتنی که بته لارونک برداستان
 آیتوب بیرکن دیدی حالی کی پادشاهنی خاتونی آشپزی شیردای توروب
 آیتنی که بول داستانی من آیتوب بیرارمن دیدی آناسی توروب
 آیتنی که سن قویچیمان بولوب داستانی آیتوب بیرا آلماس سن دیدی
 پادشاه توروب آیتنی که داستانی قویچیمان آیتمای کیم آیتار ایدی
 دیدی آناسی توروب آیتنی که بولماسا قویچیمان داستانی آیتغن
 دیدی قویچیمان توروب آیتنی که خیر من آیتسام دیدی بر وقت ده
 بر قبله باشی دیکن سودا کراونکان ایکن دیدی اول سودا کرنی براوغلی
 بر قیزی بارایکن دیدی توروب آیتنی که اوشال سودا کرنی بر توتونغان
 پیری بار ایکن دیدی اوشال دیدی سودا کرلار بغلشوب کیلوب قبله
 باشی غه قلعه شهری کا بورمای سن مه دیبیدی خیر دیدی قبله باشی اوغلو منی
 آلوب کیتار بولوب قیزومنی کیم کا قویوب کیتارمن دیب حیران بولدی
 قیزی قولی دان بته لاب آلوب پیری کا ناپشوردی دیدی کیمین اوغلی
 سودا کر منان برکا قلعه شهر غه چوناب کیتنی دیدی کیمین سودا کر قبله
 باشی قیزی پیرنیک ده خدمت قیلوب یوردی دیدی برکونی پیری
 اوینای من کولامن دیب بلاکی دان اوشلادی دیدی کیمین قیز قویا

بيرونك ديب پيرى كا كوب تولا قيلدى ديدى كيين قويا بيرماي محكم
 اوشلادى ديدى قيز آچيغى دان آبدسته منان باشى غه بر اوروب ياروب
 قويدى ديدى ياروب قويوب قيز پيرنيكى دان چيغوب كيتتى ديدى
 كيين اوشال قلعه شهردان سودا كرلار آتاسى منان كيلوب قوقان شهرى كا
 قوندى ديدى آتاسى قوقان شهرى ده توروب خط قيلولوب پيرى كا يازدى
 ديدى بوخطى پيرى اوقوب قاراب ايسان آمان ليغى نى بيلدى ديدى
 پيرى بر خط قيلولوب قوقان شهرى غه يازدى ديدى توروب خطى قبله باشى
 اوقوب قاراسا پيرى آيتوبدى كه قيزونك بوزولوب كيتتى ديب قبله
 باشى اوغلى نى اوشى بردان شهرى غه بو يوردى ديدى باروب سينكلونك نى
 ناپوب صويوب بر قاشيق قانى نى كيلتور ديب آيتوبدى كيين اوغلى
 چيغوب شهرى غه كيلدى ديدى پيرى دان صورادى منم سينكلوم قانه
 ديدى پيرى توروب آيتتى كه سينكلونك بوزولوب كيتتى من ناپوب
 آلوب كيلسام آرقاسى دان اويناش لارى كيلوب منى اوروب باشوم نى
 ياروب آلوب كيتتى ديدى كيين آكاسى ايزلاب سينكلى سى نى ناپتى
 ديدى سينكلى سى نى ناپوب صويارمن ديب دفع قيلدى ديدى كيين
 بر قالدندر ديوانه آلدى غه كيلدى ديدى قالدندر ديوانه آيتتى كه صويماغن
 ديب كيين قالدندر آيتتى كه بر لاقى نى سانب آلغن ديب اوشال لاقى
 صويوب بر قاشيق قانى نى آنانك غه ايلتوب بيركن ديب كيين بر لاقى
 سانب آلوب صويوب بر قاشيق قانى نى آتاسى غه آلوب باردى ديدى
 آتاسى بر قاشيق قانى نى ايجوب كونكلنى ساوتوب شهرى غه كيلدى
 ديدى بول شهرى غه كيلوب پيرلارنى كوروب حوله جاى غه كيردى كيين
 بو قيزى نى صويولوب كيتكانى نى ايسى كا آلماي قبله باشى يورا بيردى
 كيين قيز بر تاغنى تپهسى كا چيغوب كيتتى اول تاغنى تپهسى ده برتوب
 چنارنى كوردى ديدى چنارنى تپكى ده بر بولاقنى كوردى بول بولاقنى

بوي غه تورماي قيز چنارننك اوستى كا چىقتى ديدى كيين پادشاه قىلوب
 صورادى كه سن كيم سن ديدى پرىمه سن يا پرىزادمه سن ديدى سن
 نچوك زاد سن ديدى بول یرده اولتوروب سن ديدى قيز آيتتى كه
 من آدم زاد من ديدى خدائى تقدیرى برلان بول یرده اولتوروب من
 ديدى پادشاه آيتتى كه بولماسا سنى منكا منى سنكا خدای تعالى تقدیر
 قىلغان ايكان ديب بوداستانى آينوب بولوب اوزىنى معلوم قىلوب
 باشى دان قويچيمان تلپاكىنى تاشلاب قيز ايكان ليكىنى بيلندوروب
 چىغوب كيما بيردى كيىن قبله باشى قيز ايكان ليكىنى فهملاب اورونى دان
 توروب توتونغان پيرنى چاپوب تاشلادی كيىن باش قات دان نوى
 نماشا قىلوب حالى كى پادشاه غه باش قات دان نکاح قىلوب بيروب دور
 دورانى سوروب مرادى مقصودى غه يئكان ايكان

II. Транскрипція сказки.

Кубла баші.

Bir yakt bir saudagär Kubla başi digän ötkän ikän.
 Kubla başi digän saudagärni bir ođlı, bir kizi bar ikän.
 Anası ālāmdān ötkän ikän. Kijin saudagärlär jıđlışıp kelip,
 Kala digän şaharğa saudagärçilikke baramız dip, hayran bolup,
 Kubla başi ođlıni özi—birlä birgä aлып—kitip, kizini piriğä
 taşışurup, kitte. Bular, saudagär, kitkändän—kijin kiz pırniğ
 xizmatini kilip jırđı. Bir künü piri turup aittı—ki „şunda
 kiz—minän oйнап kılmaй, kim-minän oйнап kılā-män?“ didi.
 Aligädän kiz kälip, kolıça su küjüb-idi, bilägidän uşlaab-aldı.
 Uşlağandan kijin kiz turup, aittı—ki „bizniğ piriimiz bolşañız,
 pirlän häm bul iş kälä-mä ikän?“ İir aittı—ki „mänim ix-
 tijarim: säniğ-minän oйнай-män, kılā-män!“ didi. Kiz turup,
 aççıđı kälip, abdaşt-minän başığa urup jarđı. Pır, şudan
 bıhuş bolup, jikildi, kiz kitte. Kijin piri bıhuşlığıdan huşjar

болуп, орнілан түрді. Андан кижін Кала шаһарға киткән саудагәр кәліп, Кокан шаһарға конді. Ушу саудагәр хат килип, шірнікігә жазди-ки „бізнің шірімиз-минән кизимиз амән әсән бар - ма?“ дп. Пір туруп, бу хатні көрді. Пір хат килип, Кубла башға жазди. Хатні окуп, Кубла баші көрсә, айтти-ки „кизиң бузүлүп — китти“. Кижін Кубла баші туруп, „ушал шаһарға кандак барар-мән?“ диді, Кубла баші оулиға айтты-ки „бар ушал шаһарға!“ дп, „мәнім кизимни, өзүңнің сиңлиңни ташип, сојуп, бір кашик каніні алип, кәлтир; мән муні ичип, көңлүмни саутип, шаһаримға бараин!“ диді. Оули кәліп, сиңлисині тапти. Алип-чиҗип, сиңлисині „сојар-мән“ диді. Бір каләндәр диуәнә кәлди алдиға: каләндәр айтти—ки „муні сојуп, нәмә кылар—сән? муні соймаҗин!“ диді, „бір лакни сатиб—алҗин!“ диді, „бір кашик каніні алип, атаңға илтип—баргин!“ диді. Оули бір лакни алип, сойді. Каніні атасиға алип—барди. Каніні атаси ичип, көңүли саутти. Өз шаһариға карап, рауәнә болуп — кәлди. Шаһариға кәліп, шірі—минән тапишип, әсән туғанлиғини сурашти. Өз шаһариға кәліп, хауләсигә кирип, кизи әсигә кәлмәй калди. Кизи бір дашти биҗабанға чиҗип—китти. Бір тағни үзәсигә бір чинар пайда болған—иді. Чинарни тәгигә бір булак пайда болған—иді. Киз барип, булағидан суні ичти. Суні ичип, чинарни тәпәсигә чикти. Бір шаһариға бір патша бар иди. Ол патша кирик јигиті—минән ауға чиҗиб—иді, ау килип, айналип кәліп, чашманиң бојиға кәліп конди. Чашманиң бојиға конуп, чинарниң тәпәсигә патшаниң көзи тўшти. Чинарни тәпәсидәги кизни көрди. Патша туруп, айтти—ки „сән ким болар—сән? диді. Киз туруп айтти-ки „мән бір шаһарниң саудагәр Кубла башиниң кизи болар-мән!“ диді. Патша туруп, айтти-ки „сәни мән алар-мән!“ диді. Кизни чинардан тўшүрүп, патша кизни өјигә алип—кәтти. Өйгә алып-барип, той тамаша килип, өзигә никәх килиб—алди. Мунің арасиданачә јил, нәчә замән өтүп—кәтти. Әлигигә Худә бір оғул, бір киз барди; кижін оули, кизи каттакан болуп, јүргәндән—кијин патша бір күни көчәгә чиҗип олтуруб—иді, бір топ саудагәрләр кўркўрашип өтә — барди.

Буларні кўркўрәшіп өткәніні әшітіп патшәні хатуні атасі әсигә тўшті. Көзигә чағ јаш аліп јіғладі. Муні патшә көчәдә туруп, хатуніні јіғлағаніні көрді. Патшә ічкәрігә кіріп хатунінің алдига, „нә сабаптан јіғлай—сән?“ діді. Хатуні туруп, айтті-кі „мән јіғлағанім јок!“ діді. Патшә туруп, айтті-кі „көзүңгә нәмәгә јаш јүкупті? Хатуні туруп, айтті-кі „өйні тапәсігә караб—ідім, көзумдән јаш чікті!“ діді. Јәнә патшә туруп, айтті-кі „јок, муні маға јалған айта — сән!“ діді. Туруп хатуні „Атам саудагәрләргә баш іді. Ушү, діді, саудагәрләрниң өткәніні көрүп атам әсімгә тўшті, көзүмгә јаш алдім!“ діді. Кіјін патшә туруп, айтті-кі „атаңниң шаһарига јибәрсәм, барар-ма-сән?“ діді. Хатуні туруп, айтті-кі „јибәрсәңіз, барар—мән!“ діді. Патшәні бір өкәсі бар іді. Өкәсіні чәкіріп, айтті-кі „арабані кошкін!“ діді. Өкәсі кәліп, арабані кошті. Бу патшә хатуніні оғлі—минән кизіні арабаға саліп, атасига үнәтті. Бу патшәні өкәсі јолда аліп—кәтіп, бара—јатіп, мойниға шайтән мініп, көңүлі бөләк болді. Шайтән патшәні өкәсіні макул килді-кі „мундак нәрсә арабада кәтә-јатса, муні—минән ойнап, кўләй, кім—минән ойнап, кўлә—сән?“ діді. Бу шайтәнниң гәпігә кіріп, арабаға јигіт ірүп чікті. Бу патшәниң хатуніні биләгидән мәхкәм үшлады. Хатун туруп, айтті-кі „нәмә кила — сән?“ діді. Туруп, патшәні өкәсі айтті-кі: „сәниң—минән ойнай—мән, кўлә—мән!“ діді. Патшәниң хатуні туруп, айтті-кі „мәниң—минән ойнап, кўләсәң, пәсткә тўшүп, өзүмні таза киліп—чікаин!“ Әлигі патшәні өкәсі „хоп боладі!“ діп, пәсткә тўшүрүп, јибәрді. Хатун, пәсткә тўшүп, бір катта ариғдан атладі. Бір сокма јолға тўшүп, атасінікигә карап, танһә јўрә—бәрді. Туруп, бу јигіт айтті-кі „кайт арқаңға, арабаға чікмай—сән-мә?“ діді. Хатун туруп, айтті-кі „арабаға чікмастан піјада кәтә—бәрә—мән!“ діді. Бул јигіт айтті-кі „ікі-лә балаңни өлтүрүп—којар-мән!“ діді. Ул хатун айтті-кі „өлтүрсәң, мәйлиңгә!“ діді, „башим әсән болса мундак-а нәчә—дә бала тапар-мән!“ діді. Әлигі јигіт бул хатунға өләшіп, бул ікі балани өлтүрді. Кіјін арабані

аркасиға алып, әкәсіні алдыға кайтти. Әкәсі суради—ки „буларни атасиниң алдыға јәткiziп—кайттиң-ма?“ диди. Өкәси туруп, айтти - ки „хатуниң бұзук әкән!“ диди, „Јолда, диди, ойнашлари мәни ушлап, хатунини алып—китти!“ диди. Кијин патшә бу сөзни әшитип, битакат болди. Патшә туруп, айтти-ки „болмаса, мән өзүм аркасидан izläп—бараин!“ диди. Патшә кијин аркасида izläп—чиҗип, хатунини атасиникигә барди. Патшә барип хатунини атасиға айтти-ки „шунда кизиң кәлди—мә?“ диди. Атаси туруп айтти-ки „мәним кизим јок!“ диди, „кизимни сойдуруп, канини ичкән-дур-мән!“ диди. Бу патшә, бу сөзни әшитип, хайран болди. Әлиги патшәни хатуниниң атаси Кубла баш иоҗлиға бир хатун алып-барип—иди, туруп шу күн оҗлиға „той тамашә килип, никәх килаин!“ дәп, јатур—әди; муниң тојиға тамашә килип, патшә һәм олтуруп, кала—барди. Кијин әнди бу патшәни хатуни бир сокма јол—минән јүрүп, атасиникигә јакин бир җайға кәлиб—иди, кијин адамлардан әшитти-ки „әкәңә бир хатун алып-барип, никәх килип јатур!“ диди. Кијин киз бу сөзни адамлардан әшитип битакат болуп, „бара—мән“ диди, тойға!“ Кијин көчәгә чиҗип, „тойға бара—мән“ диди — иди, „бир койчиман кой айдап, отә—барди. Туруп, хатун айтти-ки „ай койчиман, мәним үстү—башимни алиша—сән-мә?“ диди. Койчиман туруп, айтти-ки „алыша-мән!“ диди. Хатун үстү-башини чәшип—барип, койчиманниң үстү—башини алып, кијиб-алди. Койчиман сүрәтидә болуп, колыға кәлтәк ушлап, атасиникигә јүрә—барди. Атасиникигә барса, той тамаша килип һәммәси јиҗлишип, олтурушкан—икән. Кијин бу хатун барип, ушал аш килип—јаткан ашпазға шакирд кирди. Ашпазни хизмәтини килип, ичкәригә кирип, чиҗип, јүрди. Әлиги ушал ойда олтурған адамларниң ичигә кирип каради. Караса, өзиниң атаси, өзиниң „ойнай-мән“, дигән пири, патшә—бачалар олтурушупти. Муни көрүп, аркасиға кайтип, ашпаз үстәсиниң алдыға чикти. Ашпаз туруп айтти-ки „сән шу јәргә олтурҗин!“ диди, „мән уларни алдыға кирип—чикаин!“ диди. Муни бу јәргә өткүзүп—којуп, уларни алдыға кирип—китти. Уларни алдыға кириб—иди, әлиги Кубла баш и туруп,

айтти-ки „чигиц, бир мокма аш килип—калгин!“ диди. Ундан кайтип чикти шакирдине алдица. Шакирдига туруп айтти-ки „очакка от кала!“ диди, „уларца бир мокма аш килип—кирайлик!“ диди. Бул шакирд айтти-ки „уста, ман озум бу ашни килаин!“ диди. Устаси айтти-ки „бу ашни сан бузуп кояр-сан!“ диди, „ки’алмас-сан!“ диди. Шакирди айтти-ки „шул ашни бузмастан килар-ман!“ диди. „Хажир, болмаса, килгин!“ Шакирди бул ашни килип, буларни алдица калтирди. Бул ашни атаси — минан ари, пiri, jап, „jahши аш кипти!“ диди. Бул ашни ичип—болжандан кийин патша туруп, айтти-ки „битала-риц бир дастан айтип—баргин!“ диди. Алиги патшани хатуни ашпазни шибирдай, туруп, айтти-ки „бул дастанни ман айтип—барар-ман! диди. Атаси туруп, айтти-ки „сан койчимап болуп, дастанни айтип—бар’ алмас-сан!“ диди. Патша туруп, айтти-ки „дастанни койчимап айтмай, ким айтар—иди?“ диди. Атаси туруп айтти-ки „болмаса, койчимап, дастанни айткин!“ диди. Койчимап туруп айтти-ки „хажир, ман айтсам!“ диди.

„Бир уактида бир Кубла баши диган саудагар откан-икан, диди. Ул саудагарни бир оули, бир кизи бар икан, диди. Туруп, айтти-ки „ушал саудагарни бир тутунган пiri бар икан, диди. Ушал, диди, саудагарлар jилшип—калип, Кубла башига „Кала шаһарица jурмай—сан-ма?“ дити. „Хажир“, диди. Кубла баши „оулумни алип—катар болуп, кизимни кимга којуп—катар-ман?“ дит, хайран болди. Кизини колдан jаталаб—алип пiriга тапшурди, диди. Кийин саудагар-минан бирга Кала шаһарца уйнап—китти, диди. Кийин саудагар Кубла башини кизи пирникида хизмат килип jурди, диди. Бир кун пiri „ойнай-ман, кyла—ман!“ дит, билагидан ушлади, диди. Кийин киз „која-барич!“ дит пiriга коп тауалла килди, диди. Кийин која—бармай, махкам ушлади, диди. Киз ачиридан абдаста-минан башига бир урди, jарип койд, диди. Jарип-којуп, киз пирникидан чигип китти, диди. Кийин ушал Кала шаһардан саудагарлар атаси-минан калип, Кокан шаһарица конди, диди. Атаси Кокан шаһарида туруп, хат килип пiriга jазди, диди. Бу хатни пiri окуп—карап, асан аманлигини

білді, діді. Пірі бір хат кіліп, Кокан шаһаріға јазді, діді. Туруп хатні Кубла баші окуп караса, пірі айтті-кі „кізім бузулуп-кәтті“ дін, Кубла баші оғліні ушу јардән шаһаріға бұјурді, діді, баріп сінліңні тапіп, сојуп, бір кашік каніні-кәлтүр!“ дін, айтті. Кіјін оғлі чізіп, шәріға кәлді, діді. Пірі рідән сурадї „мәнім сінлім канә?“ діді. Пірі туруп, айтті-кі „сінлің бузулуп—кәтті, мән тапіп аліп-кәлсәм, аркасідан ой-нашларі кәліп, мәні уруп башімні јаріп, аліп-кәтті“, діді. Кіјін әкәсі ізләп, „сојар-мән“ дін, дап килді. Кіјін бір каләндәр кәлді, діді. Каләндәр діуәнә айтті-кі „соймазін!“ дін. Кіјін каләндәр айтті-кі „бір лакні сатіб-алзін!“ дін, „ушал лакні сојуп, бір кашік каніні атаңға әлтп—бәргп!“ дін. Кіјін бір лакні сатіб-алп, сојуп бір кашік каніні атасіға аліп-барді, діді. Атасі бір кашік каніні ічп, көңліні саутуп, шәріға кәлді, діді. Бул шәріға кәліп, пірләрні көрүп, хаулә қайға кірді. Кіјін бу кизіні сојулуп—кәткәніні әсигә алмай, Кубла баші јұра—барді. Кіјін киз бір тағні тәпәсігә чізіп—кітті. Ул тағні тәпәсідә бір топ чинәрні көрді, діді. Чинәрні тәгидә бір булакні көрді. Бул булакні бәјіға турмай, киз чинәрнің үстигә чікті, діді. Кіјін патшә кәліп, сурадї-кі „сән кім—сән, діді, пәрі—мә-сән, ја пәризәт-ма-сән?“ діді, „сән пәчик зәт—сән, діді, „бул јардә олтуруп-сән?“ діді. Киз айтті-кі „мән адамзәт-мән, діді, Худәні такдїрі—бірлән бул јардә олтуруп-мән!“ діді. Патшә айтті-кі „болмаса, сәні маңа мәні саңа Худәй Таала такдїр килған ікән!“.

Дін бу қастәнни айтп—болуп, өзіні мағұм кіліп, башідан койчїман тәлпәгїні ташлап, киз ікәнлігїні біліңдүрүп, чізіп, кәтә - барді. Кіјін Кубла баші киз ікәнлігїні пәһәмләп орнідан туруп, тутуңған пірні чапіп—ташладі. Кіјін баш—каттан той тамашә кіліп, әлігі патшәға баш-каттан нїкәх кіліп-баріп, даур дауранні сұрүп, мурәдї максүдїға јәткән ікән.

III. Русскій переводъ сказки.

Кубла - баши.

Въ одно время жилъ нѣкій купецъ, по имени Кубла-баши ¹⁾. У купца Кубла-баши были: 1 сынъ и 1 дочь. Матери ихъ на свѣтѣ уже не было. Потомъ собрались (къ Кубла-баши) купцы и сказали (ему): „Поѣдемъ въ городъ, называемый Кала, торговать!“ ²⁾ Кубла-баши удивился (этому), сына взялъ съ собою, а дочь поручилъ (одному знакомому) своему старцу ³⁾. Когда они, купцы, уѣхали, дочь (купца Кубла-баши) стала жить и служить у старца. Однажды старецъ всталъ и сказалъ: „съ кѣмъ же мнѣ играть и смѣяться, какъ не играть и смѣяться съ такою дѣвушкою?“ Когда дѣвушка пришла къ нему и стала лить ему на руки воду, онъ схватилъ её за руку. Когда она схватилъ, дѣвушка встала и сказала: „если Вы нашъ старецъ, то можетъ-ли исходить отъ старца такое дѣло?“ Старецъ сказалъ: „воля моя-играть съ тобою и смѣяться!“ Дѣвица встала и въ гнѣвъ ударила (старца) рукою и по головѣ и разбила (ему голову). Старецъ отъ этого лишился чувствъ и свалился. Дѣвушка убѣжала. Старецъ потомъ пришелъ въ сознаніе и поднялся со своего мѣста ⁴⁾. После этого купцы, уѣхавшіе въ городъ Калу, прибыли и остановились въ городѣ Коканѣ. Тотъ купецъ написалъ къ старцу письмо, говоря (въ немъ): „благополучно-ли проживаютъ нашъ старецъ и наша дочь?“ Старецъ всталъ и прочиталъ

¹⁾ Въ логучен. вариантѣ: Ахмедъ-везиръ въ г. Багдадѣ, а въ хамійскомъ: одинъ человекъ въ Египтѣ.

²⁾ Лог. вар.: царь отправилъ въ далекій городъ торговать, хам. вар.: пошелъ въ Мекку.

³⁾ Лог. вар.: оставилъ на попеченіе царя Адиля, хам. вар.: поручилъ заботамъ судьи. Эти-то люди и приставали къ дѣвушкѣ съ похотливыми намѣреніями, но она имъ отказала и должна была убѣжать и странствовать.

⁴⁾ Лог. вар.: дѣвушка столкнула царя Адиля съ балкона, хам. вар.: выбила судѣ зубы и искровянила ему ротъ и носъ.

это письмо. Къ Кубла-баши старецъ написалъ (отвѣтное) письмо. Кубла-баши прочиталъ письмо, (въ которомъ старецъ) говорилъ: „дочь твоя развратилась!“⁵⁾ Потомъ Кубла-баши всталъ и сказалъ: „какъ поѣду въ этотъ самый городъ?“ Кубла-баши сказалъ своему сыну: „ступай въ этотъ самый городъ, найди мою дочь, а свою младшую сестру, зарѣжь, возьми у нея ложку крови и привези (мнѣ); я выпью её, успокою свое сердце и (тогда) поѣду въ свой городъ!“⁶⁾ Сынъ его пріѣхалъ и нашелъ свою сестру. Онъ вывелъ (ее за городъ) и хотѣлъ-было рѣзать, (какъ) подошелъ къ нему нищій странникъ⁷⁾. Странникъ сказалъ: „зачѣмъ тебѣ рѣзать её? не рѣжь ея, купи козлёнка, возьми у него ложку крови и отвези (её) своему отцу!“ Сынъ (купца) взялъ 1 козлёнка и зарѣзалъ. Кровь его отвёзъ своему отцу. Отецъ выпилъ его кровь и успокоился. Поѣхалъ онъ, направляясь прямо въ свой городъ. Пріѣхавъ въ свой городъ, онъ нашелъ старца, и (оба) стали спрашивать другъ друга о здоровіи и о родственникахъ. По пріѣздѣ въ свой городъ, онъ вѣхалъ къ себѣ во дворъ, и дочь его ему на умъ не пришла вовсе. Дочь его ушла (раньше) въ одну пустыню. На одной горѣ показался одинъ чинаръ, а подъ чинаромъ показался одинъ ручеекъ. Дѣвушка пошла и попила изъ ручейка воды. Попивъ воды, она взобралась на верхушку чинара⁸⁾.—Въ нѣкоемъ городѣ былъ 1 царь. Этотъ царь со своими 40 молодцами

⁵⁾ Лог. вар.: царь жаловался отцу дѣвушки, что она убѣжала съ 2 ворами, хам. вар.: дѣвушка спрятала у себя любовника.

⁶⁾ Лог. вар.: дѣвушку отецъ велѣлъ убить, а кровь ея доставить царю, хам. вар.: царь велѣлъ повѣсить.

⁷⁾ Лог. вар.: узнавши о невинности, пустилъ дѣвушку въ степь младшій братъ ея отца, хам. вар.: отпустили палачи, получивъ 2 куска брилліантовъ.

⁸⁾ Лог. вар.: взобралась на верхушку чинара и жила тутъ 40 дней, хам. вар.: попала въ садъ царя Соломона и провела тутъ въ молитвѣ 5 лѣтъ.

выѣхалъ на охоту⁹⁾. Онъ, охотясь, ѣхалъ (уже) обратно и, подѣхавъ къ ручейку, остановился. Когда царь остановился у ручейка, взоры его упали на верхушку чинара, (и) онъ увидалъ дѣвушку, находившуюся на верхушкѣ чинара¹⁰⁾. Царь всталъ и сказалъ: „кто ты такая?“ Дѣвица встала и сказала: „я—дочь Кубла-бѣши, купца нѣкоего города!“ Царь всталъ и сказалъ: „я возьму тебя!“ Снявъ дѣвушку съ чинара, царь увезъ её къ себѣ домой¹¹⁾. Привезши домой, онъ справилъ свадьбу и веселіе и женился (на ней). Тѣмъ временемъ прошло нѣсколько лѣтъ, нѣсколько времени. Богъ далъ ей 1 сына и 1 дочь. Впослѣдствіи, когда сынъ и дочь ея подросли, царь вышелъ однажды на улицу и сѣлъ (тамъ). (Въ это время) съ громомъ проѣзжали купцы. Услышавъ, какъ они съ громомъ проѣзжаютъ, царица вышла къ воротамъ. Царица видитъ, ѣдетъ толпа купцовъ. Царицѣ на умъ пришелъ ея отецъ, и она пролила новыя слёзы. Царь, стоя на улицѣ, замѣтилъ, какъ плачетъ его жена. Царь, войдя въ домъ къ своей женѣ, сказалъ: „почему ты плачешь?“ Жена встала и сказала: „я не плачу!“ Царь всталъ и сказалъ: „почему же на твоихъ глазахъ замѣтны слезы?“ Жена встала и сказала: „Когда я смотрѣла на верхъ дома, въ глаза мнѣ попала соринка. Потѣрла я свои глаза, и изъ глазъ потекли слёзы!“ Царь опять всталъ и сказалъ: „нѣтъ, ты мнѣ это говоришь ложно!“ Жена встала и сказала: „если говорить по правдѣ, мой отецъ—глава купцовъ! видя, какъ проѣзжаютъ эти самые купцы, я вспомнила своего отца и прослезилась!“ Затѣмъ царь всталъ и сказалъ: „если отпущу (тебя) въ городъ твоего отца поѣдешь-ли?“ Жена встала и сказала: „если отпустите, поѣду!“ У царя былъ 1 младшій братъ. Позвавъ сво-

⁹⁾ Лог. вар.: выѣхалъ на охоту со своими молодцами сынъ египет. царя, хам. вар.: выѣхалъ на охоту съ 40 000 чел. войска медин. царь.

¹⁰⁾ Лог. вар.: къ дѣвушкѣ привела бѣлая ловчая птица, хам. вар.: царь наткнулся на дѣвушку, охотясь самъ.

¹¹⁾ Такъ и въ обоихъ вариантахъ.

его брата, (царь) сказалъ: „запреги въ телѣгу (коней)!“ Братъ пошелъ и запрегъ (коней) въ телѣгу. Царь усадилъ въ телѣгу свою жену съ сыномъ и дочерью и отправилъ (её) къ ея отцу ¹²⁾. Бѣдучи дорогою, братъ царя, поддавшись искушенію дьявола ¹³⁾, сталъ измышлять въ своемъ сердцѣ особенное. Дьяволъ такъ подговаривалъ брата царя: „когда ѣдетъ въ телѣгѣ такая штука, съ кѣмъ-же тебѣ играть и смѣяться, какъ не играть и смѣяться съ нею?“ Слѣдуя навѣстамъ этого дьявола, юноша выпрыгнулъ въ телѣгу. Упомянутую царицу онъ крѣпко схватилъ за руку. Царица встала и сказала: „что ты дѣлаешь?“ Младшій братъ царя всталъ и сказалъ: „я хочу играть съ тобою и смѣяться!“ Царица встала и сказала: „если хочешь со мною играть и смѣяться, я спущусь на землю и очищу себя!“ Давешній братъ царя сказалъ: „ладно!“ и спустилъ (её) на землю. Царица, спустившись на землю, пошла пѣшкомъ по 1 большому арыку. Наткнувшись на 1 тропинку, она пошла одна по направленію къ своему отцу. Юноша всталъ и сказалъ: „вернись назадъ, развѣ не сядешь въ телѣгу?“ Царица остановилась и сказала: „не только не сяду въ телѣгу, но пойду пѣшкомъ!“ Юноша сказалъ: „я убью, вѣдь, обоихъ твоихъ дѣтей!“ Царица сказала: „если убьешь, твоя воля! если голова моя будетъ цѣла, то такихъ дѣтей нарождаю сколько угодно!“ Юноша, препираясь съ этою женщиною, убилъ обоихъ дѣтей ¹⁴⁾. Потомъ повезъ телѣгу и и пріѣхалъ къ своему старшему брату. Братъ спросилъ:

¹²⁾ Лог. вар.: царица отправилась, для свиданія съ отцемъ, съ троими своими дѣтьми и съ 500 чел. подъ начальствомъ везира Хасана, хам. вар.: царица поѣхала на родину, для свиданія съ родителями, съ сыномъ и 2000 челов. подъ начальствомъ дядьки.

¹³⁾ Такъ случилось въ обоихъ вариантахъ и со спутниками царицы, но царица не поддалась, и бѣжала отъ нихъ на родину, а спутники вернулись.

¹⁴⁾ Такъ было и въ обоихъ вариантахъ: лог. вар.—везиръ Хасанъ швырнулъ дѣтей въ море, хам. вар.—дядька удавилъ царевича и выбросилъ.

„свѣзъ-ли ихъ къ отцу?“ Младшій братъ всталъ и сказалъ: „жена твоя оказалась развратною: дорогою поймали меня ея любовники и отняли (у меня) твою жену!“¹⁵⁾ Услышавъ эти слова, царь опустилъ потомъ руки. Царь всталъ и сказалъ: „въ такомъ случаѣ я самъ отправлюсь за ней слѣдомъ!“ Царь потомъ, отправившись за ней слѣдомъ, поѣхалъ къ отцу ея. Царь пріѣхалъ и сказалъ отцу своей жены: „приходила-ли сюда твоя дочь?“ Отецъ всталъ и сказалъ: „у меня дочери нѣтъ: я велѣлъ зарѣзать мою дочь, и кровь ея я выпилъ!“ Услышавъ эти слова, царь удивился Кюбла-бáши. Отецъ жены давешняго царя женилъ своего сына, и въ тотъ день готовился справлять свадьбу и веселіе, чтобы сочетать (его) бракомъ. Желая посмотрѣть на свадьбу, остался тутъ и царь. Потомъ жена этого царя, идя по 1 тропинкѣ, пришла въ 1 мѣсто, близкое отъ ея отца¹⁶⁾. Затѣмъ отъ людей она услышала: „желая женить твоего старшаго брата, (теперь) готовятся къ свадьбѣ!“ Царица, услышавъ эти слова отъ людей, опустила (въ горѣ) руки и сказала: „я пойду на свадьбу!“ Когда она, выйдя на улицу, хотѣла-было идти на свадьбу, 1 пастухъ гналъ мимо овецъ. Царица встала и сказала: „эй пастухъ, не обмѣняешься-ли со мною платьемъ и шапкою?“ Пастухъ остановился и сказалъ: „обмѣняюсь!“ Царица сняла своё платье и шапку и надѣла платье и шапку пастуха. Принявши видъ пастуха и взявши въ руку палку, пошла къ своему отцу. Когда пришла къ своему отцу, (тамъ) собрались всѣ и сидѣли, справляя свадьбу и веселіе. Потомъ царица пошла и поступила ученикомъ къ тому самому повару, который готовилъ кушанія. Находясь у повара въ услу-

¹⁵⁾ Какъ объяснѣлся спутникъ царицы передъ царемъ, о томъ въ лог. вар. не говорится ни слова, а по хам. вар. онъ сказалъ, что царица оказалась пери (духомъ) и улетѣла.

¹⁶⁾ Лог. вар.: пришла подъ видомъ парня къ отцу своему и потомъ поступила конюхомъ къ царю Адилю, хам. вар.: надѣвши пастушій костюмъ, поступила къ хлѣбопеку ученикомъ.

женіи, она входила внутрь дома и выходила. Войдя (однажды) внутрь этого самого дома, она посмотрѣла на сидѣвшихъ тамъ людей. Когда она посмотрѣла, (тамъ) сидѣли: ея отецъ, старецъ ея, который хотѣлъ играть съ нею и смѣяться, царь и дѣти. Увидѣвъ это, она повернулась и пришла къ своему учителю повару. Поваръ всталъ и сказалъ: „сиди ты вотъ тутъ, а я буду ходить къ нимъ!“ Оставивъ её тутъ, (поваръ) пошѣлъ къ нимъ. Когда онъ вошѣлъ къ нимъ, упомянутый Кубла-бáши всталъ и сказалъ: „ступай и приготовь кушанья мокры!“ Оттуда онъ вышелъ и пришелъ къ своему ученику. Ставши, онъ сказалъ своему ученику: „разожги въ очагѣ огонь, приготовимъ имъ кушанья мокры!“ Ученикъ сказалъ: „учитель, это кушанье я приготовлю самъ!“ Учитель возразилъ: „это кушанье ты испортишь, тебѣ не сдѣлать (его)!“ Ученикъ сказалъ: „я приготовлю это кушанье какъ слѣдуетъ!“—„Ладно, въ такомъ случаѣ дѣлай!“ сказалъ (поваръ). Ученикъ приготовивъ это кушанье, понесъ (его) къ тѣмъ (людямъ). Это кушанье одобрили отецъ, мужъ и старецъ, говоря: „сдѣлалъ хорошее кушанье!“ По окончаніи этого кушанья царь всталъ и сказалъ: „скажи-ка хоть немного какую-нибудь повѣсть!“ Упомянутая царица шепнула повару, встала и сказала: „эту повѣсть расскажу я!“ Отецъ всталъ и сказалъ: „будучи пастухомъ, ты не сможешь рассказать эту повѣсть!“ Царь всталъ и сказалъ: „кому-же и рассказывать повѣсть, какъ не пастуху?“ Отецъ всталъ и сказалъ: „въ такомъ случаѣ, пастухъ, рассказывай!“ Пастухъ всталъ и сказалъ: „ладно, расскажу!“¹⁷⁾.

„Въ одно время жилъ нѣкій купецъ, по имени Кубла-бáши. У этого купца были: 1 сынъ и 1 дочь. (Потомъ па-

¹⁷⁾ Лог. вар.: царскій конюхъ рассказывалъ о себѣ египет. царю, который пріѣхалъ въ Багдадъ для осмотра подвластной ему земли и котораго вассаломъ состоялъ царь Адиль, хам. вар.: ученикъ хлѣбопека рассказывалъ о себѣ въ присутствіи медин. царя и египетскаго (Египетъ былъ подъ властью Медины).

стухъ) всталъ и сказалъ: У этого самаго купца былъ 1 весьма близкій старецъ. Купцы собрались къ Кубла-баши и сказали: „не поѣдешь-ли въ городъ Калу?“—„Ладно!“ отвѣчалъ Кубла-баши, „сына своего возьму съ собою, кому-же оставлю свою дочь?“ Говоря такъ, онъ недоумѣвалъ. Поведя за руки свою дочь, онъ поручилъ (её) своему старцу. Потомъ вмѣстѣ съ купцами отправился въ городъ Калу. Дочь его послѣ этого стала жить и служить у старца. Однажды старецъ, сказавъ: „хочу играть и смѣяться съ тобою!“, схватилъ (её) за руку. Затѣмъ дѣвица сказала: „Отпустите!“ и долго, дружно уговаривала своего старца. Послѣ этого (старецъ) не отпустилъ (ея), (но) схватилъ крѣпко. Дѣвушка отъ гнѣва ударила (его) разъ по головѣ рукоюйникомъ и разбила (ему голову). Разбивши (голову), дѣвушка ушла отъ своего старца. Потомъ купцы вмѣстѣ съ ея отцемъ изъ того самаго города Калы пріѣхали въ городъ Коканъ и остановились. Стоя въ городѣ Коканѣ, отецъ написалъ своему старцу письмо. Прсчитавъ это письмо, старецъ узналъ, что тотъ здоровъ и невредимъ. Старецъ написалъ въ городъ Коканъ письмо. Кубла-баши всталъ, прочиталъ и узналъ: старецъ пишетъ: „дочь твоя развратилась!“ Кубла-баши изъ этого самаго мѣста отправилъ въ свой городъ сына, говоря: „ступай, найди свою младшую сестру, зарѣжь (её) и принеси (мнѣ) одну ложку крови ея!“ Потомъ сынъ его выѣхалъ и пріѣхалъ въ свой городъ. У старца своего онъ спросилъ: „гдѣ моя сестра?“ Старецъ всталъ и сказалъ: „сестра твоя развратилась: когда я нашёлъ (её) и повёлъ (домой), за нею показались ея любовники, побили меня, разбили мнѣ голову, (а сестру твою) увели!“ Затѣмъ братъ сталъ разыскивать свою сестру, нашёлъ (её); нашедши свою сестру, онъ удалилъ (её изъ города), думая рѣзать. Потомъ пришелъ къ нему 1 нищій-странникъ. Нищій-странникъ сказалъ: „не рѣжь (ея)!“ Потомъ нищій сказалъ: „купи 1 козлёнка, зарѣжь этого самаго козлёнка и 1 ложку крови его отвези своему отцу!“ Затѣмъ онъ

купилъ 1 козлёнка, зарѣзалъ (его) и 1 ложку крови его отвёзъ своему отцу. Отецъ, выпивъ 1 ложку крови, успокоилъ сердце и поѣхалъ въ свой городъ. Приѣхавши въ этотъ городъ и повидавшись со старцемъ, вѣхалъ во дворъ. Послѣ этого Кубла-баши сталъ жить, ни разу не вспоминая о томъ, что упомянутая его дочь зарѣзана. Дочь (же его) взошла на вершину 1 горы. На вершинѣ этой горы она увидала 1 кустъ чинара. Подъ чинаромъ она замѣтила 1 ручейкъ. Не останавливаясь у этого ручейка, дѣвушка взобралась на верхушку чинара. Потомъ приѣхалъ (какой-то) царь и спросилъ: „кто ты: пѣри-ли ты, или произшедшая отъ пѣри? что ты за существо, сидящее здѣсь?“ Дѣвушка сказала: „я существо человеческое, по волѣ Божіей сижу здѣсь!“ Царь сказалъ: „въ такомъ случаѣ Богъ Всевышній тебя судилъ мнѣ, а меня тебѣ!“

Кончивши эту повѣсть и повѣдавши о себѣ, пастухъ снялъ съ себя шапку и, показавши, что онъ—дѣвушка, вышелъ вонъ. Кубла-баши, понявши, что это-дѣвушка, поднялся со своего мѣста и обезглавилъ близкаго ему старца¹⁸⁾. Потомъ (Кубла-баши) снова справилъ пиръ и веселіе, снова отдалъ (свою дочь за-мужъ) за вышеупомянутаго царя. Проживши долго-ли, коротко-ли (букв. теченіе времени), (всѣ) достигли желанія и цѣли (т. е. спокойно оставили сей бранный міръ).

Н. Пантусовъ.

¹⁸⁾ Лог. вар.: были обезглавлены везиръ Хасанъ и царь Адиль, хам. вар.: были повѣшены судья и дядька; такимъ образомъ порокъ былъ наказанъ, а добродѣтель восторжествовала.